

Yeganə Abdullayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

MÜRİEL SPARKIN ROMANLARINDA FƏRQLİ ƏDƏBİ-BƏDİİ MEYİLLƏRİN SİNTEZİ

Açar sözlər: *Muriel Spark, postmodernizm, roman, ədəbi-bədii istiqamət*

Keywords: *Muriel Spark, postmodernism, novel, literary and artistic movement*

Ключевые слова: *Мюриэл Спарк, постмодернизм, роман, литературно-художественное направление*

Muriel Spark yaradıcılığını postmodernizmin estetik prinsipləri ilə öyrənən amerikalı tədqiqatçı Ç.Savada "Muriel Sparkın postmodernizmi" adlı tədqiqatında yazıçının ədəbi fəaliyyətini J.F.Liotarın "Postmodern vəziyyət" əsərinə istinadən təhlil edərək belə qənaətə gəlir ki, M.Sparkın yaradıcılığı çoxsahəli və rəngarəngdir, onu birmənalı şəkildə konkret cərəyan və istiqamətlərə aid etmək olmaz. Əsərlərində bütün ədəbi-bədii sistemlərdən yararlanması M.Sparkın yaradıcılığını postmodernizmin estetikasına daha çox yaxınlaşdırır: "J.F.Liotarın "postmodern vəziyyət" anlayışını əsas götürərək belə qeyd etmək olar ki, elə bir istinad ediləcək təhkiyə və çoxsaylı postmodernist nəzəriyyələr yoxdur ki, M.Sparkın sənətini işıqlandırmaq üçün istifadə oluna bilsin" [6, s.219]. Müəllif vaxtilə M.Sparkın təhkiyə üsulunu postmodernist elementlərdən "yığıldığını" vurğulamış və onu Britaniya postmodernist romanın nümayəndəsi hesab etmişdir.

Digər amerikalı ədəbiyyatşünas Pol Kraford M.Sparkın adını postmodernist yazıçılar sırasında çəkərək onun metatəhkiyədən yararlandığını qeyd edərək yazır: "Metatəhkiyə Muriel Spark və Con Faulzdan tutmuş, Donald Bartelm, Con Bart və Kristin Bruk-Rouzadək bütün postmodernist yazıçıların əsərlərində geniş miqyasda yer alır" [7, s.161]. M.Spark romanlarının digər tədqiqatçısı O.Cumaylo yazıçının əsərlərini dəyərləndirərkən, ümumiyyətlə, Britaniya postmodernist nəsrini belə səciyyələndirir: "70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq məhsuldar model kimi özünü göstərən Britaniya nəsr, özündə postmodernizmin beynəlmiləl forma əlamətləriylə (fabulyasiya, magik realizm, yeni roman) onun fəlsəfi-estetik bazasını birləşdirir, özünə postmodernist priyomları əlavə edir (parodiya, istehza, təhkiyə strukturları ilə oyun, çoxsaylı sonluq) və Britaniya ədəbiyyatının ənənəvi janrlarından baza kimi istifadə edir. Elə buna görə də, M.Spark və C.Faulzun romanlarına tənqidçilər həm ənənəvi yazı, həm də postmodernizmin nümunəsi kimi baxırdılar" [1, s.6].

M.Sparkın "Rekam çovdarlığı balladası" (The Ballad of Reckham Rye) (1960) romanı ədəbi tənqidin nəzərini cəlb etmiş, nəşr edildikdən dərhal sonra onun müzakirəsinə başlanmışdır. Dövrünün böyük yazıçısı, satirik realizmin aparıcı simalarından olan İvlin Vo da bu əsəri layiqincə dəyərləndirmiş, onu dövrün ən gözəl satirik romanı adlandırmışdır. Həqiqətən də, roman sosial problemləri işıqlandırır, satirik kanonlara riayət edir və realizmin prinsiplərinə uyğunluğu ilə seçilirdi. Lakin ənənəvi romandan həm forma, həm də məzmun baxımından fərqlənən "Rekam çovdarlığı balladası" əsəri dövrünün ədəbi tənqidində məhz fərqliliyi, ənənə və eksperimentçilik, "yeni realizm" ifadələri ilə uyğunlaşdırılırdı. F.Kermoud "Aqibət duyğusu" əsərində M.Sparkın romanlarını antiroman adlandırır və onları ənənəvi Britaniya romanından fərqləndirərək yazırdı: "M.Spark romanın formasına, onun qurulma mexanizminə köklü dəyişikliklər etmişdir" [2, s.18].

B.Harrison isə M.Sparkın romanlarına münasibət bildirərkən onların açıq sonluğunu, ikili və mətnaltı ideyaya malik olduğunu, gözlənilməzliklə bağlılığını qeyd edir və bu xüsusiyyətlərin oxucu fantaziyası və təxəyyülünə geniş meydan açdığını, onun bir neçə nəticəyə gəlməsinə, çoxvariantlığa şərait yaratdığını xüsusilə vurğulayırdı [2, s.15].

Bu kontekstdə M.Spark romanlarının poetikası xüsusi mənə daşıyır, çünki burada postmodernist romanın bütün səciyyəvi elementləri özünü büruzə verir. Bu, ilk növbədə, yazıçının Britaniya romanının ənənəvi janrlarından yararlanması, təhkiyənin kinayəli tonu ilə bağlı idi. Digər tərəfdən, yazıçı fərqli ədəbi-bədii istiqamətlərin estetik prinsiplərindən də faydalanır, yeri gəldikcə əsərlərində onu tətbiq edirdi. Yazıçının romanlarının üslubi xüsusiyyətlərini öyrənən ingilis tənqidçisi Deyvid Herman yazır: "Spark əsrin ortalarında (XX əsrin – Y.A.) realizm normalarından yayındığını etiraf edir və alternativ kimi, yeni ədəbi yanaşmalardan "çox ustalıqla" yararlandığını vurğulayırdı" [9, s.142].

Bu bir həqiqətdir ki, M.Spark 60-cı-70-ci illərdə Britaniyada yazılan romanlardan fərqli roman dünyası yaradır: onun əsərlərində artıq, təhkiyə üsulu dəyişir, süjet fraqmentarlıq prinsipinə uyğunlaşır, əsərlərin sonunun sonsuz sayda şərhləri yaranırdı. "Rekam çovdarlığı balladası" romanında açıq sonluq fraqmentarlıq prinsipinə riayət edir, janr qarışıqlığı – psixoloji romanla əxlaqi romanların sintezi, mifik triller və detektivin vəhdətindən "inşa" edilir. Postmodernist romanlara xas olan parodiya və istehza da romanın əsasını təşkil edir. Romanda yaradılan sənətkar obrazı Bayron qəhrəmanlarının parodiyası, onların kinayəli təsviridir. Artıq bu obraz Bayronun antiqəhrəmanına çevrilir və eksplisit müəllif tərəfindən istehzaya məruz qalır. 1920-1960-cı illər şotland qadın ədəbiyyatını tədqiq edən K.Anderson və E.Krisçnsonun yazıçı haqqında gəldiyi qənaətlər də maraqlıdır: "Rekam çovdarlığı balladası"nda Spark özünün aydın sezilən erkən postmodernist yazı manerasına görə fərqli görünür" [4, s.69]. Ədəbi tənqidin qeyd etdiyi kimi, M.Spark yaradıcılığında sezilən postmodernist yanaşma artıq yazıçının ilk əsərlərindən özünü büruzə verirdi.

Britaniya postmodernist romanının erkən mərhələsində məhz M.Sparkın əsərlərində ənənəvi realist təhkiyənin kanonları dağılır, postmodernist romanın elementləri olan fabulyasiya, "yeni roman" (və ya antiroman) və magik realizmin təhkiyəsi meydana gəlir. Yazıçının yaradıcılığında bu meyli xüsusi vurğulayan

ingilis tədqiqatçısı Maykl Qardner digər tənqidçi, M.Spark yaradıcılığını öyrənən Uilli Meyliyə istinad edərək yazır: “Uilli Meyli Sparkın postmodernizmlə əlaqəsini onun sonrakı əsərlərində, xüsusilə, “İctimai görüntü” və “Narahat etməyin” kimi romanlarının nümunəsində göstərir, hər bir əsərində “postmodernizmdə geniş mənada meydana çıxan mədəniyyətin meditasiya”sının öz əksini tapdığını qeyd edirdi” [8, s.31].

Yeni dövrün romanını səciyyələndirən digər ingilis tədqiqatçısı N.Blinko yazır: “Biz artıq, heç də, köhnə janrların dağılmasının təəssüfünü yaşamırıq, onların necə yenidən qurulmasından və modernləşməsindən də bir elə zövq almırıq. Məsələ ondadır ki, bu intellektual məşqin sonu faydalı olacaq, bizə həyatı təcrübə qalacaq. Bu təcrübələr mədəniyyət qalereyasının daim növbələşən aynalarında təəssüratlarla zənginləşən yeni təcrübələr olacaq” [5, s.11].

M.Sparkın “Sürücünün oturacağı” (The Driver’s Seat) (1970) romanı yarandığı dövrdən başlayaraq ədəbi tənqiddə birmənalı şəkildə “eksperiment”, “yeni-lik”, “anti roman” kimi “məhür”lərə məruz qalmışdır. Son illər isə, əsər ilk Britaniya postmodernist romanı qismində qiymətləndirilir. Postmodernist romanların sintaktik strukturunu öyrənən tənqidçi Edmund C.Smis postmodernist roman qismində məhz “Sürücünün oturacağı” romanını nümunə gətirərək yazır: “Sintaktik strukturuna görə, bir çox postmodernist romanlar ya Müriel Sparkın “Sürücünün oturacağı” kimi formal cəhətdən şərtidir, yaxud da Klaudd Saymonun “Tarix” əsəri kimi dağınıqdır” [13, s.108].

Alen Rob-Qriyenin “Qısqanclıq” (La Jalousie) romanına parodiya olan “Sürücünün oturacağı” həmin romanla allüziya və postmodernist oyun prinsipinə əsaslanır. Alen Rob-Qriyenin “La Jalousie” romanını fransız dilindən tərcümədə “qısqanclıq” və ya “jalüz” söz oyunu kimi tərcümə etmək olar. Diqqətlə nəzər saldıqda bu, söz oyunundan daha çox məna oyunudur, daha doğrusu, mənanın çıxdığı edilməsi üzərində qurulan romandır. Vahid mənanın parçalanması ideyası üzərində qurulan roman özü də postmodern mühitdə parodiya edildi. Qısqanc ər evinin pəncərəsində asılan jalüzün arxasından həyat yoldaşını izləyir. A.R.-Qriyenin romanı üçüncü şəxsin təhkiyəsinin yoxluğu prinsipi üzərində qurulub. Hekayəni nəql edən qısqanc ər həyat yoldaşını və qonşusunu səssizcə güdür. Səssiz hekayəçi heç vaxt özü haqqında danışmır, romanın sonunadək izlənen qadının qonşu ilə yaxın münasibətdə olub-olmaması aydınlaşmır. Bütün roman boyu o, daim öz şübhələrini və müşahidələrini təkrarlayır, baş verəcək hadisələri uydurur. Bu təkrarlıq o həddə çatır ki, ümumiyyətlə, kimin müşahidə altında, kimin şübhəli şəxs qismində olduğunu müəyyənləşdirmək mümkün olmur.

A.R.-Qriyenin romanına parodiya və pastişlə qurulan “Sürücünün oturacağı” romanı eyni təhkiyə üsuluna əsaslanır. M.Sparkın yaratdığı Liz obrazı uydurma və real hadisələrin fonunda müənməli personaja çevrilir, gerçəkliklə təxəyyül arasında “itib-batan” qızın qarabasmalarını xatırladır. Fraqmentlərə bölünən süjet xətti təhkiyənin ardıcılığını pozur, keçmiş və indiki zaman arasında sərhədlər uydurma və reallıq arasında “əriyib” yoxa çıxır.

Adı çəkilən roman, eyni zamanda da, Edqar Morqan Fopsterin “Mənzərəli otaq” (A Room with a View) (1908) romanı ilə səsləşir. M.Sparkın əsəri E.M.Forsterin romanının ideya məzmununun parodiyası, onun pastişidir. Əsərlə

çoxsaylı allüziyalar M.Sparkın yeni təhkiyə texnikasından xəbər verir. Bu yeni təhkiyə texnologiyaları bir üslubi məqamda birləşir: əsər boyu, mətn yaruslarında verilən, daha doğrusu, görünən mənalara tam deyil, onları şərhlər vasitəsi ilə tamamlayıb sona çatdırmaq lazımdır. Çoxsaylı bədii mətnlərə edilən allüziyalar adı, işləklilik dərəcəsi normal olan sözlərdə özünə yer tapmış mənalara həyat tarixçəsi ni nümayiş etdirir. Yəni, bu gün eşitdiyiniz sözlərdəki mənalara bu günün hadisəsi deyil, onların kökləri daha dərinlərdədir. Sözdə “yuvalanan” mənanın ilk rüseyminə “toxunub” geri qayıtmaq şərtidir, çünki məhz bu geriyəqayıdış yolunda insan həyatının da beləcə fani olması həqiqəti bütün dəhşəti ilə üzə çıxır.

Daha sonra, “Sürücünün oturacağı” romanı dövrünün digər Amerika yazıçısı Henri Ceymsin “Deyzi Miller” novellasına allüziyadır. Hər iki mətn gənc qızın ölümqabağı qısa həyat hekayəsi, mənəvi sarsıntıları və psixoloji durumunun təsviri ilə bağlıdır.

Bundan başqa, M.Sparkın romanı Patrisiya Haysmitin “İstedadlı mister Rippli” (The Talented Mr. Ripley) (1955) romanı ilə də səsləşir. Bu romanın süjet xətti “Sürücünün oturacağı”nın təhkiyəsinə yaxındır və oxşar detektiv süjet xəttinə malikdir.

Göründüyü kimi, M.Spark adları sadalanan əsərlərə parodiya, allüziya və reminişsensiya üzərində mətn qurmuş, Liz obrazı bu əsərlərlə assosiasiya yaratmışdır.

“Spark öz personajlarını deyil, oxucusunu detektiv edir. Yəni, o, personajları yaratmaqla oxucunu axtarır, onun qəlbinin dərinliklərini açıb göstərmək istəyir. Müəllif bütün postmodernist yazıçılar kimi xronoloji ardıcılıqla “niyə bunu elədim”ə heç bir izahat vermir”, [11] – deyən yazan H.R.Monahen də yazıçının əsərinə şərh verərkən tam haqlı olaraq onu detektiv süjet kimi qiymətləndirir. Lakin bu detektiv ənənəvi detektivdən fərqlənir və yazıçının oxucu ilə oyununa xidmət edir.

Postmodernist təhkiyə tipi olan fraqmentarlıq prinsipi roman boyu oxucunu müşayiət edir. Fraqmentlərə bölünmüş təhkiyə bir neçə hissədə müşahidə edilir və fərqli süjet xətlərini xatırladır. Təhkiyəçi Lizi “göstərir” və aydın olur ki, o, öz qətlini planlaşdırır. Lakin müəllif oxucunu oyun labirintinə salmaq üçün onun psixi vəziyyəti barədə heç bir təsəvvür yaratmır. “İndi kim onun düşüncələrindən xəbərdardır?” – deyən təhkiyəçi soruşur. “Kim nə deyər bilər?” [15, s.27] Ənənəvi romana xas təhkiyəçi tipinin əksi olaraq oxucu “ikibaşlı” hekayəçi ilə rastlaşır və hər dəfə də, oxucunu sirlə, mübhəm hekayəyə yönəldir. Qeyri-müəyyən təhkiyə növü etibarsız hekayəçi tipidir və bu etibarsızlıq M.Spark mətninin effektini təmin edir. Postmodernist nəsrə bu cür təhkiyə oxucuya ünvanlanır. Hekayənin belə nəqli – istintaqın və ya detektiv xəttinin təhkiyəsi yeni cinayətin “görüntüsünü” yaradır. Qətlə başlayan fraqmentin sonu adı təhkiyə tipi kimi düzxətli deyil, arxadan əvvələ, sonun başlanğıcına dönür. Ənənəvi detektiv fraqmentlərə bölünən təhkiyə tipində daha da “dolaşır”, açılması qeyri-mümkün olur. Mətnə bu səpkidən yanaşma Britaniya romanı üçün yeni idi və M.Sparkın yaradıcılığının bu xüsusiyyətini postmodernist ədəbiyyatın sayılan simalarından biri, ədəbi tənqidçi və romançı Devid Loc da göstərmişdir. M.Spark yaradıcılığına dəfələrlə müraciət edən Devid Loc müasir Britaniya romançıları sırasında onu postmodernist yazıçı kimi dəyərləndirmişdir: “O, Britaniya ədəbi aləmində o vaxt peyda oldu ki, artıq 50-ci

illərin neorealist romanı nəzarətdən çıxmağa başladı və o, bizim postmodernizm adlandırmağa başladığımız təhkiyənin fərqli üslubunu nümayiş etdirdi" [10].

Məlumdur ki, İhab Hassan "Orfeyin parçalanması: postmodern ədəbiyyata doğru" (1971) əsərində dünyanı mənasız, təməl dayaqlarını itirmiş elan edən postmodernist yazıçını "radikal skeptik" adlandırır. İ.Hassanın ibarəsiylə desək, M.Spark da "radikal skeptik"dir və o, ənənəvi roman anlayışını dağıdıb, yeni, fərqli ədəbi-bədii meyillərin hibridliyindən əmələ gəlmiş əsərlər yaratdı.

M.Sparkın "Narahat etməyin" (Not to Disturb) (1971) romanı postmodernist nəsrin aparıcı prinsiplərindən biri olan istehza üzərində qurulmuşdur. Müəllif tərəfindən seçilən bu priyom reallıq ilə uydurma arasında oynanılan istehzaya söykənir. İstehza və oyun romanın qotik janrla qarşılıqlı əlaqəsində də özünü göstərir. Ciddilik və komiklik birlikdə romanın kompozisiya xüsusiyyətini müəyyən edir. Satirik realizmin və postmodernizmin bədii estetik prinsiplərindən istifadə edən yazıçı qotik romana parodiya edir. Üslub qarışıqlığı postmodernistlərin kütləvi ədəbiyyatda istifadə etdikləri detektiv roman janrının əhatə dairəsinə də "keçir". Oxucu əsərin əvvəlindən detektiv romanın süjeti ilə qarşılaşır və detektiv təhkiyənin elementləri – qatl, qətlin iştirakçılar tərəfindən istintaqı, sübut və dəlillər onun detektiv olması qənaətinə gətirir. Müəllif tərəfindən "inşa" edilən əsər oxucunun öhdəsinə buraxılır. Oxu prosesində onu necə şərh edəcəyi romanın sonsuz sayda oxunuşuna gətirib çıxarır. Bu priyom postmodernistlərin "exo kamera"sı ilə əlaqəli şərhinə meydan açır. Uydurma, istehzanın köməyi ilə yaranan parodiya, yazıçı fantaziyası "Narahat etməyin" romanının sonunun sonsuz olması qənaətinə gətirir.

M.Spark "qara yumor"un effektlərindən də istifadə edib qotik triller yaradır. Oxucu gözləntisiylə oynayan M.Spark əsərə Lister adlı uydurma müəllif obrazı da əlavə edir. Məhz bu müəllifin əsəri romanda "inşa" edilən bir neçə süjetlərdən birini təşkil edir. Əsərin personajlarının diliylə söylənilən hadisələr reallıqla təxəyyül arasında dəyişir, teatrın ssenarisini yazan Listerin qəhrəmanı isə ümumiyyətlə, təxəyyül aləmində "ilişib" qalır.

"Narahat etməyin" əsəri mürəkkəb bir romandır və bu baxımdan İhab Hassanın müəyyənləşdirdiyi postmodernist mətnin bir çox səciyyəvi xüsusiyyətləri M.Spark romanlarına asanlıqla tətbiq oluna bilər: buraya qeyri-müəyyənlik, istehza, oyun, hibridləşmə, karnavallaşma da daxildir [12].

Fraqmentarlıq prinsipi üzərində qurulan təhkiyə "müəllif maskası"na, "ikili kod"a tabe olur. Müəllifin təhkiyə strategiyası və istehza priyomları onun postmodernizmin estetik prinsiplərindən yararlanmasına xidmət edir.

O.Cumaylo M.Sparkın romanlarında postmodernizmin oyun prinsipindən faydalanmasını irəli sürür və yazıçının yaradıcılığını postmodernist romanın poetikası müstəvisində öyrənilməsinə irəli sürür: "Oyun janr reyestrinin bilərəkdən qarışıqlığına xidmət edən bir növdür və ənənəvi ədəbi kanonların deformasiyasında ironik və parodik metanəsrin sxemləşmiş normalarının "kənarlaşdırılması" məqsədini daşıyır". Tədqiqatçı M.Spark romanlarının əsas nüvəsini postmodernizmin oyun prinsipi olan "istehza və özünüistehza kombinasiyasının" təşkil etdiyinə də diqqəti yönəldir" [1, s.25]. "Müriel Spark ilk yazıçıdır ki, Uoterqeyt və onu əhatə edən mənaviyyatsızlığın faciənin deyil, farsın materialı olduğunu göstərmişdir" [16] – deyən C.Sted də haqlıdır. Məlumdur ki, postmodernist yazıçılar ciddi hadi-

sələrə etinasız yanaşır, onu gültüş hədəfinə çevirir və istehza tonu əlavə etməklə onu nəql edirlər.

M.Sparkın 1974-cü ildə qələmə aldığı "Rahibə Kru" (The Abbess of Crewe) romanı ilk baxışdan qadın monastırında baş verən hakimiyyət çəkişməsi, rahiblər arasındakı intriqaalardan "ibarət" həyat tərzinin "görüntüsünü" əks etdirirsə, mətnin dərinliklərində müasir xristian dini, xüsusilə də, onun katolik qolu istehzanın və qara yumorun hədəfində ələ salınır. "Sparkın fantaziyası (uydurması – Y.A.) postmodernizmin digər nümunələri kimi, öz funksiyasından daha çox, təhkiyə kulminasiyası kimi postmodernizmdə sona çatan tarixin gizlinlərini izah etmək üçün alleqoriya qismində çıxış edir" - [8, s.54] deyən tənqidçi haqlı olaraq M.Sparkın yaradıcılığında bu özəlliyi görürdü.

Realizmin və postmodernizmin bədii priyomlarından yararlanan müəllif müasir dünyada katolikliyin özünü təsdiq və nəyin bahasına olursa-olsun gündəmdə qalması uğrunda mübarizəsini canlandırır. Lakin M.Sparkın bu əsərini satirik realizmin bir nümunəsi hesab edən ədəbi tənqid dövrün abı-havasını nəzərə almadan birmənalı şəkildə romanı realist sənət əsəri elan etmişdir. Bu, ilk növbədə, əsərin ifşəedici satirik üslubunu qabartmaq və müəllifin postmodernist oyun priyomunu nəzərə almamaqla bağlıdır. Ədəbi tənqidin gözdən yayınan məqamı yazıçının parodiya və istehzasının, ənənəvi janrlardan istifadəsinin düzgün dəyərləndirməməsi ilə bağlı idi. Onu daha çox dini ehkamları tənqid edən, katolik dünyagörüşünü ifşa edən əsərlərin ideya-məzmunu ilə əlaqələndirirdilər. Bunun əksi kimi, D.Loc "Müasir yazının qurulması" əsərində M.Spark yaradıcılığında baş verən yeniliyi sezir, onu postmodernist yazıçılar sırasında qeyd edirdi [2, s.16].

M.Spark ənənəvi Britaniya romanının semiotik kodlarından ironik şəkildə istifadə edir. Realist nəsrə olduğu kimi, din xadimlərinin dinin və dinə qarşı görüşlərinin tənqidinin deyil, eksplisit müəllifin – katolikin dünyagörüşündə absurd və istehza dolu baxışların əks olunduğunun şahidinə çevrilirik. Artıq personaj özü-özünü, özünün vəziyyətini ələ salır, özünü istehza obyektinə çevirir və bu istehza şüurlu şəkildə yerinə yetirilir. Qəddar və hakimiyyətpərəst rahibə Kru rahibələr arasında xəbərçiliyə və "izləmə"yə qanuni don geyindirir, monastırda elektron nəzarət aparatı quraşdırır, Roma katolik kardinalına məktub yazıb katolik qanunlarının təməl prinsiplərinə riayət etməyi vacib saydığını göstərir, katolikliyin kafirlərə və "allahsızlara" qarşı tətbiq etdiyi ənənənin bərpa edilməsini xahiş edir: "Əlahəzrət, Zati-aliləri, soruşursunuz ki, hansı yollarla bizim texniki nəzarət sahəsində razılaşdırılmış fəaliyyət sahəmizi yerinə yetiririk, Zati-aliləri, onu da vurğulayım ki, eyni zamanda da, möminlik prinsipimizi də qoruyub saxlayırıq. Qürur duyuram sizi cavablandırmağımla, Zati-aliləri. Zati-aliləri, sizin sualınızı iki hissəyə ayırmaqla cavab vermək istədim. Etiraf edirəm ki, biz yuxarıda söylənən fəaliyyətimizlə məşğuluq, eyni zamanda, etdiyimiz işin bizə problem olmadığını izah edirəm: dinin əsasında paradoks yerləşir və bu paradoksu qəbul etmək lazımdır və texnikadan istifadə edilərək qurulan nəzarət heç də digər nəzarət növlərindən fərqlənmir, ona görə də, problem yaratmır. Dini icmada bunlarsız keçinmək olmaz. Müqəddəs kitabda bizə deyilir: izləmək (nəzarət etmək) və dua etmək, gördüyü kimi, paradoksdur, çünki əgər paradoks mənasında qəbul etməsək hər ikisini eyni zamanda uğurla yerinə yetirmək mümkün deyil" [14, s.38].

M.Sparkın dinlə bağlı görüşlərinə müəyyən aydınlıq gətirən K.Malkoff doğru olaraq hesab edir ki, M.Sparkı katolik romançılara aid etmək olmaz, çünki o, nə katolik təlimlərini müdafiə edir, nə də romanlarında katolik dünyagörüşünü təbliğ edir. Əksinə, K.Malkoffa görə, onun amansız istehzasına məhz katoliklər məruz qalırlar [2, s.15].

M.Sparkın erkən yaradıcılığında fərqli olaraq, daha sonrakı yaradıcılıq dövrünə aid edilən romanları birmənalı olaraq postmodernizmin estetik prinsipləriylə bağlıdır. Bu sərə yazıçının "Simpozium" (Symposium) (1991) və "Yardım və təşviq" (Aiding and Abetting) (2000) romanları da aid edilir.

M.Spark bütün romanlarında detektiv janrında istifadə edir, lakin onun detektiv süjet qurması klassik detektivdən xeyli dərəcədə fərqlidir. Bu, ilk növbədə, onunla bağlıdır ki, postmodernist romanlarda detektiv süjet, adətən, "sadələvh" oxucu üçün nəzərdə tutulur. M.Sparkın detektiv süjeti üçün müəyyən sxem səciyyəvidir. Ənənəvi detektiv M.Spark romanlarında oyuna çevrilir, hadisələrin gedişində məlum olur ki, cinayət baş verməyib, uydurma kriminal hadisəsi isə, öz növbəsində, personajları oyun "sahəsinə" salır. M.Sparkın gözlənilməz "inşa"sı onun klassik detektivdən daha çox, postmodernist romanın detektiv priyomundan faydalanmasını sübut edir. Postmodernizmin estetik prinsipləri olan oyun, istehza, qroteks və "qara yumor"un M.Spark yaradıcılığında tətbiqi əsərlərinin üslubi baxımdan postmodernist romana yaxınlığından xəbər verir. Bu sərə onun intertekstuallıqdan və parodiyalardan bəhrələnməsini, fraqmentlərə bölünən təhkiyə tipini də aid etmək olar.

U.Eko «Qızılgülün adı»na kənar qeydlər» əsərində yazır: "Postmodernizm qeydə alınmış xronoloji hadisə deyil, o daha çox ruhi haldır" [3]. U.Ekonun bu ifadəsi M.Spark yaradıcılığında baş verən yenilikləri və əsərlərinin yaranmasında fərqli bədii sistemlərin bir araya gəlməsinin izahını daha başa düşülən və anlaşıqlı edir.

Ədəbiyyat

1. Джумайло О.А. Игра в постмодернистский инструментарий в романах М.Спарк. Автореферат дисс. на соиск. канд. фил. наук. М.: 1997.
2. Киенко И.А. Сатирическая проза Мюриэл Спарк . АНУР, Ин-т лит. им. Т.Г. Шевченко. Киев : Наук. Думка. 1987.
3. Эко У. Заметки на полях «Имени розы». https://www.e-reading.club/bookreader.php/67026/Эко_Zametki_na_polyah_Imeni_rozy_.html
4. Anderson C., Christianson A. Scottish Women's Fiction, 1920s to 1960s: Journeys Into Being. Tuckwell Press, 2000.
5. Blincoe N. Introduction: The Pledge // All hail the New Puritans. L.: Fourth Estate, 2001.
6. Chikako S. Muriel Spark's postmodernism. University of Glasgow. 2004.
7. Crawford P. Politics and History in William Golding: The World Turned Upside Down. University of Missouri Press, 2002.
8. Gardiner M. Edinburgh Companion to Muriel Spark. Edinburgh University Press. 2010.
9. Herman D. Muriel Spark: Twenty-First-Century Perspectives. JHU Press. 2010.

10. Lodge D. 'She dealt with solemn subjects in a bright and sparkling style' // The Guardian. 17 Apr 2006.
11. Monaghan H.R. 'The Driver's Seat' and Atonement. <https://ru.scribd.com/document/133386348/The-Driver-s-Seat-and-Atonement>
12. Mitras L. Radical Anti-Postmodernism: Muriel Spark's Not to Disturb. University of Maryland University College. 2013.
13. Smyth E.J. Postmodernism and contemporary fiction. Batsford. 1991.
14. Spark M. Abbess Of Crewe. Penguin Books. 1981.
15. Spark M. The Driver's Seat. Pub: New Directions. 2014.
16. Stade G. The Abbess of Crewe. A Modern Morality Tale by Muriel Spark // The New York Times. 20 October , 1994.

Summary

Ssynthesis of Literary and Artistic Trends in the novels of Muriel Spark

Muriel Spark's work, covering the initial stages of British postmodern literature, is perceived ambiguously in literary criticism. She has been regarded as a representative of realism, modernism and postmodernism. At the end of the last century, she was considered as a realist writer with a satiric trend.

M. Spark's work coincides with the time of emergence of the new British prose of the twentieth century and literary criticism, not taking into account this nuance, showed a peculiar attitude to her work. The author, in parallel with the principles of realism and modernism that have a place in her work, focuses on the postmodern novel, points to the emergence of her novels as a result of the inter action of literary and artistic systems, which brings clarity to the study of the novels of M. Spark. The article studies and analyses the mechanism of influence of literary and artistic trends on the novel-writing of M. Spark.

Резюме

Синтез литературно-художественных тенденций в романах Мюриэл Спарк

Творчество Мюриэл Спарк, охватывающее начальные этапы британской постмодернистской литературы, воспринимается неоднозначно в литературной критике, долгие годы ее изучают как представительницу реализма, модернизма и постмодернизма. В конце же прошлого столетия ее оценивали как писателя-реалиста сатирического направления.

Творчество М. Спарк совпадает со временем возникновения новой британской прозы XX века и литературная критика, не приняв во внимание этот нюанс, проявила своеобразное отношение к ее творчеству. Автор статьи параллельно с принципами реализма и модернизма, имеющими место в ее творчестве, акцентирует внимание на постмодернистском романе, указывает на возникновение ее романов в результате взаимодействия своеобразных литературно-художественных систем, чем привносит ясность в изучение романов М. Спарк. Также в статье изучается и анализируется механизм влияния своеобразных литературно-художественных тенденций на романное творчество М. Спарк.